Р. 1910. Ч. 33.

ПРОСЬВІТНІ ЛИСТКИ.

Століте уродин МАРКІЯНА ШАШКЕВИЧА

написав

Др. Іван Брик.

В 1911. році 6. падолиста минає повних сто літ з тої хвилї, як прийшов на сьвіт Маркіян Шашкевич.

Цїла Україна, а особливо Галичина, звеличить безперечно гідно се дороге і важне століте — і се всенародне сьвято становити ме певно крок вперід так в напрямі осьвідомленя мас як і під зглядом підєму пригасаючого іноді духа інтелїґенциї.

Пригадка тих часів, коли прийшло ся жити і працювати Маркіянови і його сердечним товаришам, змальоване їх праці і заслуг — навчить і повинно навчити нас неодного, приведе в память неодну рану завдану живому тїлу народа, — може вкінци усуне з наших сердець решту зневіри, скріпить надїю, наллє у жили живої крови.

Часи до Маркіяна Шашкевича.

В 1772. р. по першім подїлї Польщі приходить Галичина під пановане Австриї, як колишнїй край угорської корони.

Сумно представляв ся той наш рідний край по кількасотлїтнім пнованю Польщі, подабав він на обідраного і покалїченого нуждаря.

Обтято його народні границї — колись населене українсько-руське сягало під Ряшів, а своїми відногами захоплювало навіть околицї Кракова. Не стало уже

у нїм богатих і патріотичних боярських і маґнатських родів — вони і з'убожіли і винародовили ся. Церков і висше духовенство теж підупали. Епископства, монастирі і парохії ограблено з їх великих маєтків в землї, дорогоцїнностях і дїлах штуки. Богаті колись, цвитучі промислом і торговлею міста зійшли на бідні жидівські нори, — а міщанство позбавлене своїх прав з'убожіло, було прибите і винародовлене. Мужик позбавлений усїх прав горожанських і людських, перемінений на робучого вола, пропадав під тягарем панщини і в болоті крайної деморалїзациї: „Без шматочка землї, без знаня якогось ремесла, що тулять ся по чужих кутах, а проте їх день у день гонять на панщину та мучать надсильною роботою,... і змушують жити в повній непевности що до завтрішнього дня, а тимчасом один чоловік, що мало причиняєть ся до загального добра, живе собі розкішно, а довкола нього сотки ледви дихають або і гинуть задля його добра".

Се лиш скравок малюнку житя селян, вже по прилученю до Австриї, написаний людяним шляхтичем.

Впали численні і гарні колись школи по містах і селах — а з ними впала і осьвіта, — впали теж торговля і ремесло.

Народність українсько-руська і обряд були переслїдувані і в погордї.

Образованої руської інтелїґенциї, з живим народним почутєм не було нїякої — був тільки „поп і хлоп".

Так страшно і болючо виглядав наш рідний, колись богатий і цвитучий просьвітою і культурою край в хвилї прилученя до Австриї.

Змінило ся правлїнє — і хтож мав піднести голос за права народу і церкви, хто мав вивести люд на ясні зорі добра і осьвіти?!

Висше духовенство було переважно ополячене; вони лиш з обряду були Русинами, тай через те терпіли невинно, зазнавали таких кривд і такого пониженя, що писали: „Шкода, що конфедератам не повело ся, були би нас може вже вирізали і тим були би успокоїли ся, а так бють нас, бють, а не убють..."

Сільськеж духовенство було зовсім темне і прибите, воно зазнавало долї простих мужиків, бо так само гнали їх на панщину, так само змушували їх до усяких підданчих, двірських робіт, як і мужиків. Від сього ярма увільнила їх вправдї Австрия в 1777. р. - але мимо того гнано сьвящеників і далї на панщину, навіть в самі Великодні сьвята, а церкви арендовано Жидам.

І чиж се убоге, темне і приголомшене духовенство могло стати просьвітителем і провідником народа?

Нї!

Уряд австрийський ставить ся з початку до Русинів прихильно. Цїсарева Мария Тереса бажає в дечім обмежити і вкоротити самоволю і привілеї шляхти, а натомість піднести з упадку руське духовенство і поправити долю селян — але основно ті відносини, в яких пропадав нарід і народність руська, не змінили ся.

Переворот в дотеперішнім ладї наступає що йно завдяки далекосяглим, розумним і високолюдяним реформам цїсаря Йосифа, що бажав оперти свою силу на безправнім досї станї хлопськім, а тим самим бажав, коли не зломити, то бодай вкоротити силу і значінє всемогучої шляхти. Сї реформи були випливом його людяного, благородного серця і того розуму, що казав йому в станї хлопськім бачити головну основу і підпору державної сили і гаразду. Бажаючи улекшити положенє селян, зносить неволю (Leibeigenschaft) 1781. р. — тому своїми патентами обмежує самоволю дворів у справах панщини і точно та ясно прописує усї повинности підданих мужиків.

Щоби піднести духовенство, засновує 1783. р. першу руську духовну семинарию з руським язиком викладовим у Львові, а в роцї 1787. заводить на новоснованім львівськім унїверситетї руські виклади на виділах богословськім і фільософічнім. Будучі духовні провідники народу мали здобути собі висшу осьвіту в рідній мові тому, щоби нести її відтак в темний нарід, щоби осьвічувати його рідним і зрозумілим йому словом, щоби злучити ся в імя волї і просьвіти

з людом так, як колись за пнованя Польщі сковані були з собою однаковою неволею, однаковою недолею і темнотою.

Піднесенє духовенства і люду було рівночасно і піднесенєм руської народности, — бож ті оба стани були тоді одинокими її представниками.

Та, на жаль, благородні заміри цїсаря Йосифа не здійснили ся.

За коротко трівало його пованє, а з його смертию так як би завмерли і його реформи, не вспівши ще вкорінити ся і принести бажаних успіхів.

Тепер настав сумний час застою, а зглядно повороту взад — сей час, що трівав аж до року 1848., був крайно ворожий, особливо для Русинів. Законів Йосифа не тільки не виконувано, а навіть обернено їх на некорист тих, для чийого добра вони були видані. Уряд австрийський прихилив ся цїлою душею до польської шляхти, дивив ся на відносини в краю її очима, слухав її ушима.

Погіршило ся знова економічне положенє селян, впала просьвіта, впала народність руська. І шляхта і латинське духовенство і польські народні шовіністи виступають ворожо проти народньої осьвіти, а за удержанєм „arcy nam potrzebnej ciemności“. Бо тільки удержанєм руського населеня в темноті і убожестві можна було штучно піддержувати панованє і істнованє польського елєменту на руській земли. Ся польонїзацийна система калїчила і звихала оба народи, засуджуючи одного на постидну і безхосенну ролю вампіра, а другу на упокоряючу ролю раба.

Не диво отже, що в першій мірі виступили проти закладаня народних шкіл. Де заведеня школи не могли спинити, там старали ся, щоби бодай ті школи не були руські, але польські, щоби при їх помочі переводити винародовленє руського народу — а се було тим лекше, що уряд усї народні школи без ріжниці обряду віддав в 1805. р. під догляд латинської консисториї. Неприхильність уряду до руського шкільництва пішла навіть так далеко, що коли митрополит

Михайло Левицький домагав ся в 1816. р., щоби у всїх сїльських школах заведено науку руської мови, краєвий уряд заявив ся проти того — а зглядно висказав бажанє, щоби в руських народних школах учено тільки польської мови, щоби Русини ввели у себе латинську азбуку — навіть — щоби перекладали книжки церковні на мову польську.

Не треба хиба додавати, що згодити ся хоч би на одно з тих домагань значило, підписати народови декрет смерти. Інтелїґенция признавала вправдї язик польський своїм, але маси мужицтва були живим хоч нїмим протестом проти такої гадки.

Що правда, і урядови центральному було вже того за богато і декретом з 1818. р. введено в школах науку руської мови, як матїрньої і мови своєї віри, але — декрету сього не придержувано ся і шкільництво народне виходило все таки на користь тільки польщинї.

Та ба, на тім не конець. Ізза браку учителїв учили в руських школах дяки, отже щоби знищити народне руське шкільництво, віддавано таких дяків у військо, і то на перекір цїсарському декретови з 1788. р.; серед темних мас народу розпускано слухи, що письменних людий цїсар має подарувати турецькому султанови, або що буде їх брати у військо, а щоби тим слухам надати позір правди, письменних парубків віддавано справдї масами в рекрути.

Нарід школу зненавидів і не бажав її, бо вона така, як була, не тільки що не приносила нїякого пожитку, а велику шкоду. Бажаючи знова осьвіти, помагав собі в той спосіб, що закладав школи парохіяльні, і ті школи були все переповнені молодїжю, бо учено в них по руськи, а школи офіцияльні стояли порожні, так що слуги „амтсдінери" силою переганяли туди молодїж зі шкіл парохіяльних. Коли до того польонїзацийного впливу школи додамо ще й роботу усїх упривілейованих верств, шляхти, латинського духовенства і уряду краєвого, то зрозуміємо, чому спинив ся розвиток і поступ руського народа,

чому ополячила ся така маса міського і і передміського населеня. Бо коли в 1836. р. латинська архидиєцезия львівська числила лиш 356.839 душ, то в р. 1909. числила уже 917.526 душ.

Руська інтеліґенция, яка по прилученю Галичини до Австриї нечисленно почала виростати, виходила головно з духовенства і корінем своїм була звязана з народом. Вона повинна була оперти ся на народі, з нього черпати сили і в нім найти поле для своєї діяльности; завдяки знова впливови німецької культури могла стати осьвіченим, поступовим і патріотичним провідником свого народу.

І справді в перших часах інтеліґенция входить на сю дорогу, але нею не йде довго і до цїли не доходить, бо те, що робилось, робилось без спільних, ясних провідних думок, несьвідомо, без порозуміня і без звязи — та тому і скоро завмерло-зникло.

Натомість взяли верх тодїшні обставини, які находять свій вислів в зневазї, погордї, ненависти і нищеню усього, що руське.

Се відбиваєть ся в першій мірі на інтеліґенциї. Вона скоро і легко заразила ся панським аристократичним духом, зривала з народом і ополячувалась. Мужик — піп скидав з себе сердак і ремінь, покидав народні звичаї і обичаї, зривав все, що вязало його з народом. Все, що підіймалось понад поневолену масу народа, переймало не лиш польську мову, але і все, що надавало блеску і позорів висшої оглади, переймало ся польським духом.

Руськаж інтеліґенция не чула нїчо иншого, як лиш те, що все, що мужицьке-руське, то грубе і неокресане — і вона стала відсувати ся від простого люду, від свого матїрнього коріня, сподїваючи ся, що таким способом сама забуде і другі забудуть про її невольницьке походженє. А се походженє нагадували їй мілїони людий простих, що говорили і думали по руськи.

Окрім епископа Білянського усе висше духовенство руське шукало признаня і відзначеня в тім, що писало і говорило язиком шляхти. Руські консистор-

ські крилошани урядували і писали по польськи, німецьки і по латині — а ніколи по руськи, видавали польські ґазети. Зневага і погорда до руської мови пішла так далеко,що руських професорів університету переслїдувано — руські виклади називано згірдливо „покутною школою“ (Winkelschule), а руських богословів „алилуйками“. Богословів, що свої науки кінчили по руськи, упослїджувано перед тими, що кінчили науки по латині, давано їм меншу платню і що найгірші парохії, уважано їх темними і необразованими, а наконець руські виклади знесено.

Ся зараза йде з гори в долину.

Так само виховує начальство і свою духовну молодїж. Питомцї по польськи говорять між собою, по польськи пишуть, по польськи витають митрополитів, проповідують з амвон.

Такеж і сїльське духовенство. Вони на проповідях і при сповіди говорили таким калїченим язиком, що парохіяни слабо або і зовсїм їх не розуміли. А бувало і так, що сїльський сьвященик навіть говорити не вмів по руськи, анї читати руського письма, і щоби відправити Службу Божу мусїв дати собі переписати служебник латинськими буквами.

Також і дома говорили і виховували ся по польськи, що виходило часто так сьмішно, як той звісний висказ попадї на рогачцї: jak si powiercę, to zapłacę (як поверну, то заплачу).

Таке духовенство не дбало нї про руські школи, нї про осьвіту народа, щоби через те викресати в мужичих душах іскру людського і народнього почутя. Воно було мертве і не могло збудити до житя темних мас.

Морально покалїчені тодїшньою системою вихованя, що ідеалом найвисшої культури ставило слїпе послушенство і духову смерть, вони не були спосібні до самостійного думаня і дїланя, не були спосібні до нїяких висших поривів і стремлїнь.

І нездорова тодїшня полїтика в справах мужицьких і народних, і тодїшне вихованє, і безпомічність

перед натиском польщини і фалшиво понятий спосіб самооборони — відорвали підростаючу інтеліґенцию від народу, убили в ній віру у власні сили, зробили з неї бездушні машини уряду, що не думали, а сліпо слухали, не критикували, а вірили і оглядали ся тільки на уряд, були т. зв. „патріотами в казармах“ — і уряд був з них вдоволений.

Другі знова не находячи в собі віри у власні сили і сили народа, а не хотячи ополячитись, шукали у своїм аристократизмі і малодушности опори в державі российській і повільно московщились.

Положенє руського народа в Галичині скоро почало вертати до такого, як було в часї перед прилученєм до Австриї:

Сю зловіщу тишину смерти, яка налягла над руським народом, нарушував іноді спір між латинською а руською консисториєю.

І треба признати, що ся борба за права руської церкви піддержувала іскорку погасаючого народнього житя.

Хто брав участь в тій борбі, мусів нераз заглянути в карти істориї, а тоді побіч справ чисто церковних мимоволї ставали перед ним живі картини борби за волю і самостійність народа, відживали дорогі спомини про славну хоч сумну бувальщину.

У живійших людий будила ся навіть любов до рідного краю і народа — будило ся навіть відчутє потреби працї для народа і охота до неї — та на жаль, вони не найшли властивої дороги, куди і як сю працю повести. Вони хотїли погодити свій патріотизм з шляхотськими поглядами і пробуючи писати для народа, не пишуть мовою живою — бо вона як мова „скотопасов“ була в погордї — але мовою польською, або книжною, мертвою, церковною, якої не розумів нїхто.

Деякі просьвітні і щирі змаганя працї для народа не принесли бажаних успіхів, бо були роблені одинцем (Іван Могильницький) тай не так, як було треба. Хоч як щирі були деякі одиниції, то всеж таки не удало ся їм проломити істнуючих перепон і у в і й т и н а д о р о г у

розумної, демократичної праці для народа і з народом. Політичний, економічний, просьвітний і національний упадок був довершений. На чолї руського народа вирізьблено твердий хрест смерти — а сталось зовсім що иншого.

Нарід не вмер — а воскрес до нового житя.

Серед мертвої тишини залунав сьвіжий, живий голос, — в душній і вбійчій атмосфері сліпого послушенства і рабства загремів голос протесту і критики, — серед панськости і аристократизму проніс ся оживляючий подув демократизму, — під хвилю зневаги і погорди до руської мови дало ся чути серце, що било горячою любовю і правдивою пошаною до неї, — в болоті винародовленя, національної безхарактерности і несьвідомости заблистів огонь національного почутя, національної сьвідомости і самопошани, — під хвилю піснї пугачів, „нема вже Руси“ — „як бескидським громом, як степовим шумом“ пронесло ся: Русь жива.

Се був голос Маркіяна Шашкевича і його товаришів, се була праця молодого кружка студентів з Маркіяном на чолї.

Сьвітогляд Маркіяна Шашкевича і його бажаня.

Маркіян Шашкевич родив ся 1811. р. 6. падолиста в селї Підлисю, золочівського повіта з убогої сьвященичої родини.

Учив ся в Золочеві, а до ґімназиї ходив в Бережанах. Поетичний талант прокидаєть ся у нього вже в ґімназиї і Маркіян пише стишки, розумієть ся відповідно до тодїшнього вихованя, польські.

Відтак дістаєть ся до Львова до духовної семинариї, з котрої його за незначну провину проганяють.

Тепер починаєть ся житє „на сьвітї“ — час тяжкого бідованя і борби о хлїб насущний, що підтинає і так слабосильне здоровлє Маркіяна.

Та під час найбільшого бідованя і жури внаслїдок родинних нещасть — Маркіян не паде на дусї, але кидаєть ся з цїлим жаром до працї.

Вчить ся і читає богато, головнож твори, що писали про відродженє словянських народів, про їх історию, культуру, сучасне житє і відроджену лїтературу. Тодїж попадають йому в руки і деякі твори українські, та працї, що знайомили з житєм і историєю та культурою народа українського.

Час, в котрім живе молодий Маркіян, се час пореволюцийний, що високо підніс гідність мужика, що навчив дивити ся на нього як на такогож чоловіка і горожанина, як інтелїґент. В оборонї прав і гідности простого люду писало ся в сучасній европейській лїтературі богато — а хто читав її, той не міг не переняти ся її духом.

Се час незвичайного оживленя серед словянських народів. Південні Словяни старають ся скинути з себе чужу неволю, думають про полїтичну свободу. Чехи, Поляки, Серби, Хорвати, Росияни і наші брати Українцї підносять високо прапор народности. Учені і письменники зближують ся до народу, старають ся пізнати його житє, збирають і видають друком народні піснї, пишуть про бувальщину народа, про його культуру, а кромі того вчать ся у народа його живої мови, пишуть нею про нього і для нього лїтературні і наукові твори, старають ся присвоїти йому европейську культуру, піднести його духово і економічно.

І Маркіян з болем серця пізнав, що „*судило нам ся послїдним бути. Бо коли другі Славяне вершка ся дохаплюют, і єсли не вже, то небавком побратают ся с повним, ясним сонцем; нам на долинї в густій студеній мрацї гибіти. Мали і ми наших півцїв і наших учителїв, али найшли тучі і бурі, тамті занїміли, а народови і словесности на довго ся здрімало: однакож язик і хороша душа руска була серед Славянщини, як чиста слеза дївоча в долони серафима*“.

Під ту хвилю, як на львівськім унїверситетї студенти „розмовляли за рущину, за бувальщину, за

Похоронний похід з домовиною Шашкевича з Новосілок до Львова.

сьвятую батьківщину, а слези точили ся не єдному поблїдавенькім личку, коли „они тужили за чим — то, ждали чогось — то, надїялись на щось — то, желали щось — то сказати сьвіту, обголосити по сусїдщинї, но слова не возмогли ще оддзвенїти чувства вириваючого ся з глубоких глубин серця, коли „сюда і туда озвав ся голос вправдї, однакож боязливо, слабо, як тая дитина, що лебедїти пічне: коли „не було ще півця, не було соловія“... явив ся Маркіян Шашкевич. Він приляг до свого народа, як сумна дитина до несподїваної віднайденої рідної матери, а йдучи за приміром инших словянських народів, бажав відродити лїтературу і народність руську. На мужичій, так до тепер поневіряній і запущеній ниві, як на скалї бажав основати се відродженє, бо бачив, що мужик був єдиною живою частиною народности, бо в його грудях зберегло ся від заглади рідне слово, заховали ся історичні спомини про славну бувальщину.

Про можливість задуманого великого дїла відродженя народу переконують Маркіяна головно збірники українських народних пісень і тодїшні твори українських письменників, які мимо заборони австрийського уряду з 1822. р. всеж таки діставали ся до Галичини і ту на руську молодїж мали благодатний, оживляючий вплив. Україна навчила Галичан, що коли їх праця має бути жива і корисна, то мусить оперти ся на народї, мусить бути для нього і в його мові.

Україна відкрила ополяченій руській молодїжи не лиш історию рідного народу у високопоетичній формі, але показала і усю красу і богацтво хлопської мови, котра відчуженому від народа письменному Русинови видавала ся груба і неокресана. На сих творах і Маркіян і його товариші пізнали, як прекрасно дадуть ся виразити і найвисші думки осьвіченої людини мужицькою мовою, як лиш ті думки живі і сам чоловік спосібний про живе думати.

Маркіян перший в Галичинї сьміло і ясно підносить прапор руської народности і кличе:

„Руська мати нас родила,
Руська мати нас повила,
Руська мати нас любила;
Чомуж мова єй не мила?
Чом ся нев встидати маєм?
Чом чужую полюбляєм?“

Як ніжно і сердечно кличе Маркіян до повороту на лоно рідної матери! — бо в нього вже був вироблений сьвітогляд, було вже могуче національне почутє, коли казав: „Вирвеш ми очи і душу ми вирвеш, а не возьмеш милости і віри, бо руське ми серце тай віра руська“. Незвичайно великий вплив мала на Маркіяна українська устна словесність, головнож українська народна поезия. Сю словесність пізнав і полюбив Маркіян вже дуже рано, живучи ще на селї. Пізнав її зі збірників українських і чужих, головно польських.

Поезия українська, що своєю красою, мельодійною мовою, ніжністю і глибиною чутя одушевляла Поляків, Росиян, Чехів, Німців, Французів і ин. не могла не одушевити, не могла не причарувати до себе і Маркіяна.

Про неї він каже одушевлено: „є то нам як заранє по довгих тмавих ночох, як радость на лиці нещасного, коли лутша надія перемчит скрізь серце єго; сут то здорові повно-сильні рістки, о которих нам цілою душею дбати, огрівати, плекати і зрощати, док під крилом часу і добрих владнутелїв хорошою і кріпкою засияють величею“.

Щире одушевленє для українських пісень і горячі поклики, щоби їх збирати і на них оперти свою літературну діяльність; — думки чужих учених та збирачів народньої словесности і своїх, що правдиво народна поезия мусить опирати ся на поезиї людовій, з неї брати силу і красу — живі приміри чужих відроджених літератур були добре звісні Маркіянови і вказали дорогу його літературній діяльности.

Для Маркіяна народна поезия, се, „жемчюг, що наша Русь розронила“, а „всьо то разом нанизане вчинить ся великим сьяющим намистом для шиї пишної цариці“.

І справді народна поезия мала на Маркіяна незвичайно великий вплив. Його поезиї будьто пересьпіви пісень народних, будьто писані під їх впливом, бо з них брав Шашкевич порівнаня, звороти, склад вірша — одним словом в них звенить та сама мельодия, в них той самий дух, що і в піснях народних. Через те і твори Маркіяна перші в Галичині є наскрізь народні так своєю живою народньою мовою, як і своїм духом.

Через прилученє Галичини до Австриї житє руського народа вправді з початку полекшало, але через нього і надірвала ся звязь з рештою українського народа, що живе під Росиєю. Перерванє сеї історичної і культурної вікової звязи між Україною а Галичиною опізнило відродженє нашого народа в Галичині. Підростаюча інтеліґенция не бачила нашого народа поза Галичиною, вона затратила звязь з живою українською традициєю, зі споминами про блискучу і славну хоч нещасливу бувальщину, вона не шукала вітхненя, віри і надії в сьвітлих хвилях борби народу за волю і віру, а внаслідок того не трапляла на властиву дорогу, а йшла манівцями мертвеччини і винародовленя.

Маркіян похибок своїх попередників уже не робив. Збірники українських народних пісень, твори українських письменників Котляревського і Квітки-Основяненка, — основні, як на той час, студиї над язиком і істориєю свого народа показали Маркіянови, що за границями Австриї на Україні живе тойже нарід, що і в Галичині, що говорить тою самою мовою, сьпіває ті самі пісні, плекає ті самі звичаї і обичаї, горює однаковим горем, радіє однаковими радощами, що і в Галичині.

Маркіян Шашкевич виловлює знова золоті нитки, що вяжуть один нарід по сей

і по той бік кордону, стає на становиску історичної, культурної, духової і національної єдности Галичини і України — стає на розумнім і нині єдино можливім становиску всеукраїнськім.

В тім незмірна його заслуга, незвичайна вага і сила його діяльности.

Се виходить ясно з його творів і з його одушевленя українською мовою, поезиєю, славною бувальщиною України.

Маркіян відчув і зрозумів що до культурної і духової звязи України і Галичини потрібний є однаковий літературний язик, щоб на нім писали „від Київа по Санч“.

В своїх поезиях згадує і про „Дніпро славотицю“, і про „золоту главу Києва“, і про піснь Бояна“.

В „Згадці“ читаємо:

„Нині думка йде сумненько,
Темним лїсом гомонит,
За Дунай, за Дніпр туженько
Згадка журна лиш летит.

або:

Козак затужив тай заспівав голосом тихеньким... —
„Ходім, коню, на Вкрайноньку степами блукати“!

або:

Бандурист виняв бандурку, обтер полою, настроїв і повів рукою по струнах з легенька... струни згаморили...

„..... і вдарив сильнїйше...
І стали греміти та бескидським ґромом,
І стали шуміти та степовим шумом;
То знов закипіли, як води старого
Отця-словутиці, бо о нім думає
Півець і мислею честь єму співає.

Маркіян одушевляєть ся красою, силою і чаром українських народних пісень. Про се по части вже було згадано, а ту додамо деякі його вискази: „Відомо, думка українська і стїну перебє“ — читаємо в „Оленї“. Висилаючи Миколї Устияновичеви укра-

їнські пісні, пише поет прегарну „Думу“, в якій читаємо:

„Оттак, Николаю, вкраїнські вірлята
І веселят душу й серце загрівают,....
— — — — — — — —
Аж мило згадати, як то серце бєт-ся,
Коли з України руская пісенька
Так мило, солодко вколо серця вєт-ся,
Як коло милого дївка русявенька.
Так го обнимає, так до себе тисне,
Пригортає і любує
І голубит і цїлує
І плеще і тїшит,
І медочком дишит,
Що трохи не скажеш: пусти мене пісне!

Віpючи в безсмертність української пісні і у духову єдність Галичини і України, поет каже:

„Як-то колись-то красою засьяє,
Як при Чорнім морі
Себе заквітчає,
В степах на просторі
Весело заграє,
Як в водах — Днїпрі
Змиєсь, прибере ся,
Легеньким крильцем
На Днїстр занесе ся,
В тихенькім Днїстрі
Собі пригляне ся,
Крилоньками сплесне,
Стрясе, злопотит,
Під небо до сонця
Ген-ген полетит,
Під небом край сонця
Сонїчком повисне,
І буде лїтати
І буде співати
І о рускій славі
Скрізь сьвіту казати.

Похоронний похід на цорозї з Новосїлок до Задвіря.

Твори українських письменників Метлинського, Шевченка і Гребінки, що високопоетичною і чарівною мовою, з чистою струною патріотизму звеличали бувальщину України, зі щирою любовю і глибокою пошаною змалювали нам природу України, її степи, могили і людий, — твори деяких польських поетів, що поетично, хоч односторонно і невірно, малювали деякі хвилї історичної давнини України, — а вкінці подібні твори у инших народів, піддали Маркіянови думку піднести духа Галичан звеличанєм давнини свого народа.

Сю бувальщину пізнав Маркіян і з історичних народних пісень, і з наукових творів історичних — а слід його студий в тім напрямі маємо в розправах про Богдана Хмельницького, „О Запорожцях і їх Січи" і ще в дечім.

Поет каже в „Згадці:"

„Заспіваю що минуло,
Передвіцкий згану час,
Як весело колись було,
Як то сумно нинї в нас!

Він згадує про стару бувальщину, що оповідає:

„Про давні літа,
Про давні часи,
Як слава гула
Сьвітом в-округи
Про руских батьків,
Боярів, князїв,
Про гетьманів козаків.

Українські історичні піснї „з-тиха й величаво" повідают, „мов над морем цвила цьвіт-доля любенько, відтак „застогнуть, заплачуть, що раз то сумнійше, страшнійше", мов би кликали „з під могил старих людий", щоби поспитати про спис, про шаблюку", про кервавї руські бої.

Згадавши про давнину України, про князїв, гетьманів та козаків, про боянів і змалювавши нам впрост незрівнано бандуриста — в поезиї „Болеслав Кривоустий під Галичем" в р. 1139. осьпівав нам Маркіян

радісну і сьвітлу хвилю бою князя Ярополка з польським королем Болеславом Кривоустим, се „славний руський з Ляхом бій“.

„Гей, хто Русин, підлїтайте
Соколами на врага,
Жваво в танец, заспівайте
Піснь веселу: гурра-га!

або: „Гей, хто Русин, за ратище,
В кріпкі руки меч ясний,
Шпарка стріла най засвище:
Гордий Ляше, день не твій!

„Не оден ти город красний
Лютим мечем розметав,
Руки не оден нещасний
По родині заломав.

або по побідї Ярополка поет кличе:

„Радість, радість Галичане!
Не загостит більше враг;
Греми, Днїстре, шуми, Сяне:
Не прискаче вовком Лях!

Сей вірш сьвідчить як найлїпше, що Маркіян бажав ним воскресити память про кривди народа і славні хвилї бою, бажав ним вляти бальзам віри у власні сили і національної гордости у зневірені серця Русинів.

Сей вірш, до якого скоро зложено музику, став на довгі лїта „боєвою піснею“ Галичан.

Під сю хвилю, коли прийшло ся Маркіянови і товаришам ставити перші кроки в напрямі національного осьвідомленя і відродженя Галичини, був діяльний ще один чинник, про який з огляду на його чимале значінє належить на сїм місци згадати, а саме

Польська революцийна пропаґанда.

Ми знаємо, як сильно була ополячена руська суспільність, знаємо, що і духовенство і молодіж не тільки що від свого народу і народности відсуну-

лись, але і цілою душею прилягли до Польщі. І тепер зрозуміємо, що коли Поляки піднесли повстанє в 1830/1. р., в рядах борців найшло ся чимале число Русинів, що відбудованє історичної Польщі вважали так само своєю сьвятою справою як і Поляки.

Инша річ, що вернувши з повстаня гірко нарікали на се, що називано їх насьмішливо „ruskimi Galilejczykami“ і негідно обходжено ся з ними.

Повстанє не повело ся, бо його робила тільки шляхта і інтелїґенция — а того було за мало — люд і польський і руський стояв осторонь.

Але Поляки думки про відбудованє своєї держави не покидають, а научені досьвідом, старають ся позискати для своєї справи не тільки люд польський, але і український, та руську молодїж і духовенство. В 30-их роках польські конспіратори розвивають незвичайно живу і енерґічну діяльність також і в Галичинї.

Ценглевичі, Падури і инші розкидають між руський нарід масами листи, письма, поклики, відозви і грамоти, також і в народній руській мові, якими в імя знесеня всякого утиску і визиску простого люду старають ся його приєднати для справи відбудованя польської держави.

З такимиж кличами свободи і поступу звернули ся вони і до руської інтелїґенциї. Як любі і дорогі мусїли бути, особливо молодїжи — ті кличі, молодїжи, що з того угнетеного народу вийшла! Вона прилягла до них, як до чогось свого рідного, а з часом забутого, прилипла до них тим раднїйше, що обставини, серед яких жила, були такі сумні, так пригноблюючі, що кожде живійше серце жадно ловило ся кождої живої думки, що обіцювала переміну і освободженє з тих тяжких пут.

Польські аґітатори впливали на руську інтелїґенцию і своїми особистими зносинами і книжками. Між руську інтелїґенцию розкидувано брошури і книжочки, з яких вона вичитувала про думки, стремлїня і дїла европейських народів, що валили февдальний, упривілєйований шляхотський лад, а пробивали дорогу щирому демократизмови.

І та робота вийшла нашому відродженю на користь о стільки, що розбудила в серцях нашої молодїжи, а головно Шашкевича демократизм; вона була корисна і тому, що конспіратори бажаючи відтягнути руську молодїж від москвофільства, пригадували їй рідну Україну, голосили однїсть духову Галичини і України — а через те і причинили ся до скріпленя тої всеукраїнської ідеї, яку Маркіян і товариші піднесли вже були під впливом инших чинників.

Але в тій польській революцийній пропаґандї містила ся значно більша небезпека для народности руської, бож відбудованє історичної Польщі, а самостійний розвій руської народности, се вода а огонь. Піти за тодїшним кличем польської революцийної пропаґанди, се значило, власними руками пхати нарід і слїпо та самохіть лїзти самому у чужу неволю.

Та мимо того ополячена тодїшня руська інтелїґенция того не розуміла, і польська пропаґанда увінчала ся успіхами. В р. 1834—5. завязало ся в руській духовній семинариї польське революцийне товариство „Stowarzyszenie ludu polskiego“, а опісля „Sarmacya“ — розумієть ся з самих руських богословів. Дали ся до сеї конспірациї втягнути і руські сїльські сьвященики. Одних і других строго карає за се австрийський уряд, а деякі цїлими лїтами терпіли в арештах Куфштайну та Шпільберґу.

Та як раз під час найкращого розвитку польської пропаґанди між руською молодїжию стало ся те, що мусїло тодї стати ся. Маркіян і близькі йому своїми поглядами товариші стояли від конспіраций далеко, бо у їх серцях дозрівала велика думка відродженя свого руського народу

Колиж значна частина молодїжи, що належала до „Stowarzyszenia“ зажадала признаня окремої руської орґанїзациї в тайних товариствах і зажадала, щоб товариство названо „Stowarzyszenie ludu polskiego i ruskiego“, а польський збір сьому відмовив, молодїж руська — розумієть ся не вся — зі звязку виступила

і завязала свій окремий кружок, та „z powszechnem zdumieniem przezwała się ruską“.

Тодїж молодїж переконала ся, що, як не узнавала шляхотська Польща, так не узнає і демократична-революцийна рівноправности Русинів, що їх бажала мати не своїми рівно щасливими і свобідними братами, а поневоленими слугами.

Через відступленє молодїжи і духовенства польська пропаґанда утратила у східній Галичинї відразу весь ґрунт під ногами та стала остро проти „руського попівства“.

В тім звороті в поглядах молодїжи безперечно велика заслуга Маркіяна Шашкевича.

Ми уже пізнали, як творив ся сьвітогляд Маркіяна, що стало завданєм його житя і працї. Воно містить ся в словах: „свій рід, свій язик, своя словесність, своя народність“.

Праця і заслуги Маркіяна і товаришів.

Та від думаня треба було перейти до позитивної ширшої працї. Маркіян розумів добре, що коли мають здійснити ся його високі гадки і заміри, треба з'єднати для них і одушевити ними як найширший кружок товаришів.

Сам високо образований, сьвято переконаний о правдї своїх думок і слів, глибоко віруючий в конечність і хосенність задуманої працї, був Маркіян покликаний стати провідником молодїжи.

Вплив на молодїж улекшували йому і його внїшний вигляд та вдача. Середнього росту, тонкий і живий, яснорусе волосє, синї, тужливі очі, кінчастий, невеличкий носик, худощаве, блїдоньке лице, що виражало якусь тугу і біль, мягкого, доброго серця, в товаристві дотепний і забавний — се Маркіян. Він мав рідкий дар збудити в товаришах любов до рідного слова, промовити до серця, заохотити до працї. Го-

ворив спокійно. Лиш коли говорив про свій нарід, про його долю, про рідну мову, тоді показала ся вся сила його душі, очі блиснули живостю і якимсь сьвятим вітхненєм, чоло трохи приморщилось і лице набрало якоїсь грізної поваги; говорив сердечно, сильно переконував, бо му з серця ішло, він цілий тим духом жив і віддихав.

Такий чоловік міг пірвати за собою молодїж і повести її тою дорогою, на яку війшов сам.

І слушно називає Маркіяна товариш „зірничкою розсьвіту“ — слушно каже другий: „О безсмертний Маркіяне! Ти зажег (запалив) огонь в моїй груди, который лише гробова персть (могила) угасити зможе“.

Під впливом і за спонукою Маркіяна складають руські богослови в р. 1833. збірничок поезий п. з. „Син Русї“, де містить ся між иншими і сей дуже цікавий стишок Шашкевича:

„Дайте руки, юні други,
Серце к серцю най припаде,
Най щезають тяжкі туги,
Ум охота най засяде.
Разом, разом! кто сил має,
Гоніт з Руси мраки тьмаві, —
Завиcть най вас не спиняє,
Разом к сьвітлу, други жваві.

Подібно сильно кличе Маркіян до друга:

„Відкинь той камінь, що ти серце тисне!
Дозволь, в той сумний тин
Най свободоньки сонїчко заблисне:
Ти не неволї син!

По принятю в духовну семинарию вдруге, Маркіян засновує кружок, якого він сам був душею, а найбільше відзначили ся рідні йому духом і близькі серцем товариші „зі сьвіта“ Яків Головацький і Іван Вагилевич. Тому і прозвано сей кружок „Руська трійця“.

Члени сього кружка з'обовязувались словом чести трудитись ціле житє для просьвіти руського народу. Вони за спонукою Маркіяна кинулись з цілим жаром до науки, а студіовали головно історию і культуру,

пізнавали і збирали скарби устної словесности, училися мови рідного свого народу. На однім з засідань кружка рішено іти в нарід, щоби докладно пізнати його житє і потреби з власного огляду, з самих уст народа, — збирати скарби народньої словесности, головно поезиї, просьвічувати його поки що устно, живим словом.

Се рішенє виконують члени кружка справді, особливо сама „трійця“.

Знанє народа і його житя вязало їх ще дужче з народом, з його долею і недолею, з його горем і надїями, робило з них справдїшних, сьвідомих завдань і цїлий патріотів.

В 1835. р. напечатано стишок Маркіяна п. з. Голос Галичан, який він написав з нагоди 66-ого дня уродин цїсаря Франца І. Се був перший стишок виданий друком в народній живій руській мові в Галичинї. Молодїж була ним одушевлена, а ті, що погорджували хлопською мовою, побачили її красу. Напечатані примірники сеї оди розхоплено вмить, як невидану новість, вона ходила з рук до рук не тільки в семинариї, але й поза її мурами в містї і на провінциї.

За сею невиданою новиною пішли і инші.

В 1836. р. Маркіян виголосив першу руську бесїду в семинариї не тільки в присутности товаришів-богословів, але і духовної старшини і спрошених гостий. Ся нечувана відвага так подобалась молодїжи, що вже деякі відважнїйші почали між собою говорити по руськи.

В тім самім роцї у трьох церквах у Львові задзвенїло перший раз живе руське слово. Се Маркіян і за його спонукою два товариші Микола Устиянович і Юлїян Величковський виголошують в рідній мові проповіди.

В 1836. р. видає Маркіян друком в Перемишли по польськи писану розправу п. з. „Азбука і Abecadło“, де виступає проти задуманого введеня латинської азбуки, а ще раз вертає до того 1837. р. і оцїнюючи

„Ruskoje wesile“ Иосифа Лозинського, між иншими пише так: „Найбільшою обманою, ба непрощенним гріхом в сем ділї є, що писатель відвергши Азбуку питому рускую, приняв букви ляцкії, котрі цїло не пристают к нашому язикови. Чи годит-ся безчестити святиню?“....

Маркіян задумує тепер велике діло; перенести свою діяльність з тїсних мурів семинариї на ширше поле, працювати над національним осьвідомленєм і культурним піднесенєм не тільки інтелїґенциї, але і як найширших мас народа.

Йдучи за приміром инших щасливійших народів, сподївав ся Маркїян осягнути сю свою цїль тільки своєю рідною, — і мовою і духом народньою — лїтературою.

Маркіян не дає ся застрашити поглядами, що навіть така думка, се „сьвятотатство“, а голосить отверто, що: „Лїтература якогонебудь народу є образом його житя, його способу думаня, його душі; повинна отже виколоти ся, зрости з власного народу і зацвисти на тій самій ниві, щоби не була подібна до того райського птаха, що про його кажуть, що не має ніг і тому заєдно висить у воздусї. Лїтература є необходимою потребою цїлого народу. Її стремлїнєм і головною цїлию є, між всїми навіть поодинокими членами цїлого народу ширити осьвіту“.

Здійсненя своїх думок шукав Шашкевич у видаваню часописї, але духовна власть сього йому не дозволила.

Маркіян задумав отже видати книжку-збірник, в якій би містили ся народні піснї, відтак поезиї і прозові твори, що відносять ся до житя, історий і культури українського народу, писані Маркіяном і його товаришами. Для того Маркіян не тільки писав сам, але і заохотив своїх талановитих та близших товаришів пробувати своїх сил і писати рідною мовою. В тім Маркіянова безсмертна заслуга.

Книжку зладжено і названо „Зоря, писемце посьвячене рускому язику“ та віддано до цензури, яка дала би дозвіл на її випечатанє. Та ту уряд найшов ся в клопоті, бо цензора до руських книжок досї не було, бо й не було треба, так як по руськи досї нїхто не писав. „Зорю“ вислано до цензора до Відня. Цензор Копітар признав вправдї, що „Зоря“ так під зглядом мови як і поміщеного материялу гарна, основна, назіть з полетом.... але... але... і висказав побоюванє, що через розвій сеї нової літератури певно стратить богато література польська і российська (певно, бо не один талант працював для чужих а не для своїх), що Полякам і Росиянам се вийде на перекір, що в статї Маркіяна про Богдана Хмельницького, до якої долучено портрет гетьмана і деякі народні піснї про нього, Поляки готові найти річ для себе ворожу ...но і вкінцї признав, що не може про „Зорю“ нїчого рішати.

Долю „Зорі“ рішили таки свої, крилошанин Венедикт і митрополит Михайло-Левицькі і виданю її спротивили ся. Не подобалась їм „хлопська“ мова в книжцї, і фонетична правопись і деякі за свободолюбні, за сьмілі вискази, а вжеж найбільше вразило їх се, що Маркіян відважив ся написати „Як весело колись було, а як сумно нинї в нас“. Чиж заборона „Зорі“ — а відтак поліцийний нагляд над Шашкевичем і ревізия — не доказували як найліпше, що сумно і то дуже сумно було тодї в нас?

Товариші впали на дусї, але не впав Маркіян. Неудача з „Зорею“ його не зломила і він витревало стремів до цїли. „Єсли не можна друкувати руської книжки у Львові, то повезем її до Відня, а коли і там не пустять на сьвіт божий, то лишаєсь ще свобідна Угорщина“ — так взивав товаришів до витревалости і кріпив їх на дусї.

Русалка Днїстрова.

І справдї Маркіян з товаришами Головацьким і Вагилевичем зладив нову книжку-збірник і видав

в 1837. р. в Будимі на Угорщинї під заголовком „Русалка Днѣстровая“. Се була перша книжочка, видана Галичанами і для Галичини живою народною мовою.

З вірою в добро робленого дїла і з надією в успіх, пускав Маркіян у сьвіт свою духову дитину: „Не жури ся Русалко з над Днїстра, щось не прибрана, в нарядї який від природи і простодушного і добросердного народа твойого приймилась, — стаєш перед твоїми сестрицями. Они добрі, вибачат ти, приймут тя і прикрасят“.

Та „в нещасливу годиноньку уродила ся тая „Русалка“. З 1000 випечатаних примірників „Русалки“ 100 вислано до Відня, а 900 до Львова. У Львові її сконфісковано, а розійшло ся тільки 100 примірників, висланих до Відня. В галицькім консисторськім арештї перебула „Русалка“ до 1848. р. і розумієть ся, не могла мати того впливу на тодїшну руську суспільність, який би була певно мала, колиб була розійшла ся уся. Маркіяна і його товаришів поліция взяла, як небезпечних, під свій догляд, а духовне начальство стягало з них урядові протоколи. І щож довідало ся? Ось — що: „Я пробував писати в руській мові як моїй матїрній, що значно ріжнить ся від мови церковнословянської і великоруської (московської), бажав для її плеканя покласти основу, а через те зарадити недостачі руської лїтератури“. „Я дав на її виданє 15 позичених дукатів“.

Таку оборону гідну і сьмілу, до сліз зворушуючу дає Маркіян свойому начальству.

За щож постигла така люта доля „Русалку“ і її батьків? Чи за зміст? — ні. Таж він зовсім спокійний і лагідний. Народні пісні, кілька невинних творів, переклади з сербського і чеського, кілька наукових розправ про „старину“ — хибаж не могли будити ніякої небезпеки!!

За щож тяжка рука поліциї, цензури і львівської руської консисториї зломила тим молодим орлам крила і арештувала „Русалку“?

Бо вони принесли нові пісні — „пісні нечувані і думки незвісні“. Як сьмів хтось піднести голос, що нарід руський живе, як сьмів будити його до житя тоді, коли думано, що він вже мертвий, — питали ся усі ті, що віками ссали з нього соки і ними себе годували, що на його немочи опирали свою силу і свої політичні користи.

Як сьмів хтось відважити ся писати „хлопською“ мовою, коли так добре і вигідно було з панською польською, або і иншою, лиш коби не руською? — плакали свої.

Як сьмів хтось під хвилю, коли на мужика глядїло ся зі зневагою і погордою, кривджено і використовувано його, заговорити про нього зі щирою любовю і пошаною для його мови, його істориї, його скарбів душі? — питали ся инші.

Занепокоїло ся і правительство, що такі молодики завдали йому тільки клопоту, щож на се скаже Росия, що Поляки? Тaж воно числило на Русинів так певно, як на твердій несокрушимій скалї будувало на них свої пляни, а та скала почала рухати ся і давати знаки житя.

Сеж нечуваний пролом в пануючім до тепер ладї і переконанях; — сеж бунт проти слїпого послушенства і рабського патріотизму; — сеж несподїване, а так небажане помішанє рахунків і плянів, роблених без волї руського народу, а проти нього; — сеж чиста революция!

Так, се революция і бунт живого духа, „синів неволї“ проти гнету і поневоленя, проти винародовленя, — се сьмілий крик засудженого на смерть велита за свободою житя і національного та культурного розвитку!!

Не зазнала „Русалка“ лїпшої долї і від своїх. „Замісць помочи і підохочуваня, найшли ся посьмівки та недовольність, ба й ворогуваня. Показало ся, же що голова, то розум. Були такі, котрі би радо єю витали, але не в тім строю; одному за се, другому за тоє невподоба, одному в сїм, другому в тім не-

догода; не взяв враг і таких, що зовсім цурали ся такою невидальщиною і бісом на неї дивили ся". Так повитали „Русалку" по словам Головацького галицькі Русини.

Щож не подобало ся їм в „Русалці"? — Чомуж так до неї віднесли ся?!

Рабська суспільність, без крихітки любови до народу, без сліду національної сьвідомости, сліпе орудиє уряду і польщини, боязлива і несамостійна налякала ся сього сьмілого кроку. Заскорузла і мертва у своїх поглядах не могла згодити ся ні з народньою „хлопською" мовою, ні з невиданою досї фонетичною правописию: „пиши як чуєш, а читай як видиш".

А зарозумілий азбучний диктатор Йосиф Левицький плюгавить „Русалку" і накликує на її авторів поліцию тоді, коли суспільність руська — з незначними виїмками — сеї книжочки ще не бачила. Його разить і чиста українська мова і фонетична правопись „swą dzikością", головно викиненє йори (ы), „który to krok Rusinów żaden nawet najprostszy dziak ruski nie pochwali i na to się nie podpisze, ażeby w azbuce ruskiej jory nie było". Отже ізза того: „Dzięki więc niech będą rządowi, który nie tylko na stosunki polityczne, lecz i na niepotrzebne nowości baczne ma oko i Rusałce Dniestrowej rozszerzeć się w tej formie, w jakiej z rąk triumviratu (трійцї) wyszła, nie pozwolił".

За свій сьмілий крок зазнали Маркіян і товариші місто потїхи і заохоти хиба сьміху і наруги, — а від свого начальства тяжких переслїдувань.

Маркіяна гнали по найнужденнїйших адмінїстрациях, до самої смерти не платили нїякої пенсиї. Хазяйством не міг займати ся, бо грудна недуга і тяжке житє підтинали і вялили його як весняну цьвітку. Бідував тяжко. А щоб заратувати себе і родину, мусїв нераз у сусїдів позичати чи гроший чи чвертки пшеницї.

Вагилевича і Головацького для відстрашуючого приміру митрополит довго не хотів висьвятити, а щоби раз на все положити кінець таким сьмілим крокам, заказав щонебудь писати і печатати. Та мимо гіркого

бідованя, важких переслідувань і погасаючого житя Маркіян працює далї над собою — а що найважнійше над осьвідомленєм і просьвіченєм свого люду, для якого був щирим приятелем і батьком.

Для люду пише байки, ладить читанку, перекладає на живу мову деякі частини євангелия, пересьпівує псальми, пише популярні, незвичайно гарні і сердечні проповіди.

Сам бідний запомагає бідних, сам скошений не дугою як дрібна цьвітка, горячим словом осьвічує свій нарід, сам все сумний потїшає, сам з сльозою болю в очах втирає сльози своїм незрячим братам.

В віцї найкращого розцьвіту людського житя, бо в 33-тім роцї — серед працї і горя вмирає в 1843. р. в Новосїлках лїських, каменецького повіта, відки в 50-річницю смерти величаво і гідно перевозять тлїнні останки Маркіянові до Львова, де зложено їх на Личаківськім кладовищи.

Неудача з „Русалкою" і доля, якої зазнали Маркіян і товариші, а головно його передвчасна смерть — мали сумний наслїдок для початого дїла відродженя.

На одних найшла зневіра і вони замовкли — „Від коли невинну доню твою (Русалку) зачали поругати, смагати і гонити родимцї, від тодї я попав в тугу, і мої чувства скрились в болестнім серци, а віддалений сьвітами від тебе зістав я без потїхи, роду і друга". — пише товариш Маркіяна.

Самі найблизші товариші Маркіяна, люди живі і жадні працї, не находячи змоги піти дорогою вказаною Маркіяном, зневірили ся в свої сили і в успїх початої роботи — та пішли на службу чужим богам. Головацький спершу замовк, а відтак переїздить в Росию і працює для московської науки і культури. Вагилевич товче ся нещасний як риба об лїд, бажає вирвати ся зі свого нещасного положеня і біди, кидаєть ся то в сей, то в той бік, — але остаточно нужда ломить сього живого і ідейного чоловіка і він йде на службу польську.

Уряд і власть духовна свою ціль осягли, ідейну молодїж знищили, а з нею знївечили і всї їх змаганя. Богато праць не докінчено — богато мрій не здійснено!

Почату роботу відродженя руського народу спинено насильством, глупотою і силою. Молодїж руська, а з нею і старше поколїнє паде низько морально. Місто житя, ідеальних поривів і посьвяти — бачимо бездушність, низьке плазованє, користолюбивість і лизунство. Руська молодїж стала знов моральною калїкою і знова кинулась в чужі обійми.

Сумно і важко стелилась перед очима Маркіянових товаришів будучність народу.

„Все замовкло — надії наші уснули — і ти невіджалований загас. Чувства любви к твоїй донечцї горіли довго в серци огнем неугасаємим, а гробне мовчанє осїло на устах спалених“ — пише Козанович.

„Нема надії на ліпшу будущину — каже Головацький — неуправлене поле руської лїтератури і просьвіти стоїть пусто і понуро, і мрачно лежать на нім чорні хмари“.

А Микола Устиянович висьпівав сей страшний настрій смутку і зневіри в „Рускій думцї“:

Над дитинкою сидить руська мати з блїдими устами, як берізка біла тай руську думку з-тихенька з-легенька, з щирої груди сьпіває дитинцї ягідцї до сну — а поет кличе:

„Бідна невісто! печальная мати!
Ой лиши з руска дитинцї співати!
Бо руска думка — сумний крест на гробі,
А руска мова — сором на подобі,
А руске серце — туга степовая,
А руска доля — сирота нїмая.
— — — — — — — —
Бодай то руской думочки не знати,
Серця не чути, долю переспати!...

Ідеї Маркіяна призабули ся — і знов стало тихо, мертво і спокійно. І знова тїшили ся вороги і заголосили: „ви народ пропащий, і не мучтесь дармо осягнути щось

власними силами, вас так як би не було. І справді, так вже як би нас не було: „ми убирали ся — та не в наші цьвіти; ми гадали — та не власним нашим розумом; ми говорили — та не нашим власним язиком“.

І довго — довго спала галицька Україна — та не заснула на віки. Настали нові часи і нові люди і знова з вдячністю згадали імя Маркіяна, відшукали вказаний ним шлях — і з того шляху вже ніхто нас не заверне, ніяка сила. Бо тим шляхом йдуть вже мілїони на стрічу ясному сонцю волї, як сьвідома своєї народньої чести, своїх людських, горожанських і народних прав культурна нация.